

AJÁNDÉK

A nevek ismerősek voltak. Úgy is mondhatnám, hogy ismerőseim voltak. Ugyanolyan profán varázssal, ahogyan az esti mesében az ágyamhoz hívta Jancsit és Juliskát, anyu olykor szólt Ábrahámról, Sáráról, Izsákról, Jákobról is. És volt egy gyűrött, puha fedelű könyvünk, ott találtam a földön, a lakásban, amelyet kiutaltak nekünk, mert az előző lakóktól eltérően, anyám és én életben maradtunk. Hazajöttünk a bujdosásból. De nem volt hol laknunk. És abban a naiv rajzokkal illusztrált, gyerekeknek szánt könyvben, nagyon régies nyelven, különös történeteket olvastam. Így aztán, amikor – még az iskolák államosítása, a vallásoktatás megszűnte előtt – hittanórán a rabbi megkérdezte, hogy mit tudok Ábrahámról, elmondtam, amit tudtam: hogy nagyon öreg, nagyon vallásos bácsi volt, olyan nagyon vallásos, hogy képes lett volna megölni a saját fiát, hogy az Istennek kedvébe járjon. A rabbi tiltakozón emelte égnek a karját:

– Nem megölni, gyermekem! Feláldozni Istennek!

– Az mindegy – feleltem. Éppen hozzá akartam tenni, hogy már halottam, épp azokban a napokban, áldozatokról. De azt, ami velük történt – még nem tudtam, hogy mi –, nem az Isten parancsolta. Csak eltűrte. Legalábbis én így értettem, amit a felnőttek beszéltek. De ekkor a rabbi közelebb lépett, és a szemembe nézett:

– Mi az édesapád?

– Káderes. – Hogy ez mit jelent, én sem tudtam, de jobban hangzott, mint bevallani, hogy foglalkozására nézve rádiós. Mert azt is hallottam, persze a felnőtt beszélgetésekre fülelve, hogy kisiparosnak számít, és az nem jó, nem szereti az új vezetés.

Sóhajtott a rabbi. Sajnáltam, hogy elszomorítottam. De hát nem vagyok hibás, gondoltam: igazat mondtam. Ő meg csak annyit mondott, hogy nem muszáj hittanórára járnom. Az osztályzatot majd elküldi az iskolámba. Nem búsultam, hogy nem próbál meggyőzni, hívót nevelni belőlem. Egyikünk sem tudhatta, hogy az is leszek egy ideig, hívő. Csak éppen másban fogok hinni. Profi volt a rabbi a maga tisztas területén. És profi volt, egészen más módon, mint aki kihallgatott, a más hatalmat szolgáló Securitate-tiszt majd tíz év múlva. Mindenben különböztek. De az is hamarabb felismerte, mint én magam, hogy mire nem vagyok alkalmas.

Másodévesek voltunk mi hárman, Nagy Kálmán, Szilágyi Domokos meg én, és együtt olvastuk, vagyis felváltva – a kötetek kézből kézbe vándoroltak –, Thomas Mann József-tetralógiáját. Szentírás-teremtők méltatlan leszármazottja voltam én, még akkor Biblia-tudatlan zsidó. Minduntalan megtorpantam, hol ezt, hol azt kérdeztem. Hiszen, mondom, a nevek ismerősek voltak anyám meséiből, de hát akkor, négy-öt évesen másként értettem és nem értettem e távoli ismerősök cselekedeteit, mint 1956 nyarán, húszévesen. A barátaim meg lelkészek fiai voltak, készségesen és főként meg-megkínáltak hazulról hozott tudásukkal. Káprázott a szemem attól a tudástól, vakító volt és sejtelmes, és új látószöveget nyújtott. Ez zarba hozott. De öröm volt, mint minden felfedezés. Köszönet járt érte a közvetítőknél. „Csak azt kapod vissza, ami a tiéd” – vonta meg a vállát Szisz. Hogy-hogy az enyém, és most visszakapom? Kétezer éve vesztettem el! (Csak körülbelül az utóbbi százötven évben – helyesbít filozófus fiam.) Kálmán hozott nekem egy Bibliát. Megismerkedtem Károli Gáspár dübörgő nyelvvel. Aztán ahogy telt-múlt az idő, egyre több bibliám lett, Gyimesi Évától is kaptam, meg Selyem Zsuzsától is. Van román és héber nyelvű bibliám. Gyűjteményem legrégebb példánya egy zágoni udvarházból került elő: Dálnoki Veress Dániel ajándéka. *Budapest, 1873* – és alatta – *Kiadja a brit és külföldi bibliatársulat* – ez olvasható az előzéklapon.

Én ugyan ekkor (még némiképp megzavart) kommunistának tudtam magam. Minden adott volt a világnézeti válsághoz. Nem következett be. Hihetőleg Nellitől, a Dávidovits testvérek szellemi vezérétől, vagy az ő valamelyik olvasmányából származott hipotézis vagy álom, én a hűgától, anyámtól hallottam valamikor régen: *Jézus volt az első kommunista*. Csak fél füllel figyeltem oda, de nem felejtettem el. Valahogy megnyugtató, kiegyenlítő az ellentmondásos információkat. Már túljutottam volna értelmi inaskorom fundamentalista szakaszán? Most veszem észre, hogy feljegyzéseim leggyakoribb retorikai fordulata a „nem tudom”. De hát nem is tudni akartam én mindazt, ami már látható volt. Nem tudni akartam, hanem hinni. Bízni. Lelkesedni. A hívő ragaszkodása volt ez valami tiszta és bölcs erőhöz, amelyhez magam is tartozni akartam, a félelem és szégyen gyötrelme után. Ebben a hitben a világ világos volt, ilyen szép szavakkal ékes. Még nem hívtam valóságnak. Fehér és fekete színeiben a jó és a rossz egyértelműen és főként megnyugtatóan elkülönült. Sztálin halálakor verset írtam, könnyes szavakat. Emlékszem két sorára: *A fájdalom a szívekbe harap / úgy tűnik, mintha lebukna a nap*. És tízéves fűzfapoétaként, csalárd győzelemmel végződő választások gyanútlan kampányügynökeként ügyet-

len rímekben fejezem ki rajongásomat. Kézről kézre jár egy bizonyos körben, bekerül fénymásolatban a helyi napilapba a csodagyerek csúnya kézírása: büszke vagyok, és szégyellem magam. Aztán anyám megjegyzésére, hogy ennyi évvel a háború után már nem kéne jegyre árusítani a kenyeret, éppen ebédnél ültünk, felugrottam, sírós hangon kiabáltam, hogy nem eszem egy reakciós főztjét, és kirohantam a konyhából. Ekkor, tizenhárom évesen, mint szovjet pionír nyakkendővel a legjobbak közé emelt éltanuló, úgy éreztem, nem tűrhetem az ilyen beszédet. Hiúság keveredett bennem az elvakultsággal. Kiválasztottságom látható, büszkén viselt szimbólumáért, azért a lángvörös műselyemért a nyakam körül, bármit megtettem volna. Elégtétel volt a sárga csillagos megbélyegzettségért? Veszélyes egyensúly! Addigi tapasztalataim szerint emberi méltóságom foka, mértéke, helyem a világban függ ezektől a kiabáló színű textíliáktól: viselésük lefokoz vagy fel-emel, mindenképp láthatóan megkülönböztet a többiektől, akik nem hordanak effélet. Üzenet. Jelzés a külvilágnak: lám, ki vagyok! És mi vagyok! Osztagvezető akartam lenni. Rang kellett. Hatalom. Úgy éreztem, az osztályban leginkább engem illet meg a vezetés joga: elviselt szenvedéssel és kivívott érdemmel szolgáltam meg.

Hogy nem a hatalmi csáberő győzött, szinte a véletlennek, egy jótékony hatású kudarcnak köszönhettem. Szerencsémre nem teljesült vágyam, kiskorúaknak nyújtott kóstoló a politikai karrierből: osztályfőnöknőnk, az orosz-tanárnő javaslatára az a barátnőm lett osztagvezető, akinek kiváló fogorvos apukája éppen akkortájt a tanárnő fogait kezelte. Először értettem meg valamit a hatalmi játékok logikájából. És utoljára akartam másokat vezetni. Nem is tudtam még, hogy a sértett büszkeség milyen tartós erkölcsi immunitást kínál. Zsuzsi lepődött meg leginkább az előléptetésén: nagyapja városunknak talán leggazdagabb embere volt. Az osztályfőnöknő Bukovinából menekült a szovjethatalom elől, nem ismerte a helyi viszonyokat. Egy-két év múlva már nem mert volna ilyen döntést hozni.

És persze tíz év múlva mindez már – kétségtelenül tanulságos – emlék volt csupán. A József-történet pedig, ez a „humoros ének az emberiségről”, ahogyan művét a szerző a maga ironikus ellágyulásával nevezi, lázadás is volt, szent hagyomány, a judaizmusra jellemző vita a Teremtővel – ezt felismertük mi hárman, különbözősünkben is nagyon egységes lektorok. Mert a próbatétel végén, ha valaha van vége egyáltalán, és ha elvlasztjuk az ember küzdelmét az isteni szándéktól, mégis az isteni szándék valósul meg, a happy ending, számtalan bukással, kudarcral, szenvedéssel szemben, mint vigasz, mint remény, az istenadta emberi értelem diadala a szintén

istenadta emberi gyarlóság fölött. Ez volna a vallás? – kérdeztem magamtól. Szükséglet? Hogy van válasz? Vannak sok ezer éves válaszok arra a kezdetre? Madách Ádámjától eltérően, én *ezt* nem tudom feledni, nem a *véget*, nem, hanem a kezdetet. Mert az emberiség története, esetleg maga a történelem mint ismétlődő valóságok eredete, folyamata, igen, a kezdet mégiscsak az, hogy Káin megöli Ábelt. Az egyik ember a másikat. A testvér a testvért. József testvérei halálra szánják édesanyja, Ráchel élete árán sikerre született öccsüket, a rendkívülit, az atyai szeretettől eltelt, elkényeztetett csodagyereket, aki az ugyancsak ősi nép, a görögök által is gyakorolt és kárhoztatott, büntetéssel sújtott hübriszzel előhívta – és előhívja, valahányszor a fölöttes én nem figyel oda – emberi mivoltunk sötét oldalát.

És most előre kell szaladnom a magam lelki életrajz idejében vagy egy fél évszázadot. 2103 telén a mentők sebtében elszállítottak a kardiológiára. A kórteremben hárman voltunk. Az ajtó felőli ágyban fekvő betegársam olvasott. Szinte páratlan kórházi tapasztalat! Okos és szép, negyvenes özvegyasszony volt, tudományos kutató, férjét nem sokkal azelőtt autóbalesetben veszítette el – belebetegedett a veszteségbe. Beszélgettünk. Én a közepső ágyban feküdtem. Az ablak mellett meg egy idősebb falusi asszony, szavát alig lehetett hallani. Oda-odafigyelt a beszélgetésünkre, és néha kérdezett valamit. Aztán belépett egy görög katolikus lelkész. Sok pap látogatja a kolozsvári klinikák betegeit, főként görögkeletiek (magyar lelkészt nem láttam eddig), hogy Krisztus szeretetével vigaszt nyújtson a szenvedőknek. Ezen a falusi asszonyon kezdte, jó szakmai ösztönrel, nevezhetjük akár tapasztalatnak is, áldásos tevékenységét.

– Hogy hívnak, lányom? (a fia lehetett volna) – Maria vagyok. – Az Úr-nak gondja van rád. Rövid ima tolmácsolta ezt a gondoskodást. A falusi néni hálásan mondta utána az ima szavait. Ráncos arca átszellemült. Aztán a vigasztaló papi kéz két ujjá szentelt olajjal megérintette a hálás beteg homlokát.

Én következtem volna. – Zsidó vagyok – mondtam, talán kissé morgván, háritásképpen, miután kérdésére udvariasan elrebegettem a nevemet. – Egy Istenünk van – felelte a pap a gyakorlat meggyőző biztonságával, és az az olaj, erős illatával már ott is volt az én kétkedő fejemen.

Látogatónk mögött becsukódott az ajtó. És ekkor a szomszéd ágyból, jobb felől, elhangzott a kérdés: – Miért kellett megmondania, hogy zsidó?

Mi volt ez? Gyanútlan szemrehányás? Kíváncsiság? A befogadási szándék kéretlen gesztusa? – Mert nincs miért titkolnom a származásomat – válaszom magamat is meglepő határozottsággal hangzott. Némi csend kö-

vette. Folytatnom kellett. – Több mint kétezer éve, gazdag hagyománnyal érkezünk az európai történelembe. Hoztuk az Ószövetséget. Ez az örökségem. Nem kell szégyenkezni és titkolózni.

– Tudom. Tudom. Felejtse el a kérdésemet. Szégyellem magam. Haragszik?

– Dehogyan haragszom. Őszinte volt. Kimondta azt, amit mások is gondolnak.

Több énünk van. Az én vallásos énem, serdülőkoromban, nem titok, a kommunizmus híve volt. A megváltást kissé módosítva, azaz félreértve, gyermek magam megmenekülésével tévesztettem össze az ajándékot. Azt az ajándékot, hogy egy ideig a félelemtől mentes élet hitében éltem. És bár ebből kigyógyultam, mert olyan volt, mint egy betegség, némely lázalom eszméletlen boldogságával, nem tudtam, és máig sem tudom, mit kezdjek az Atyának egy képzett irodalomtörténészünk által feltételezett garanciáival. És azzal sem, hogy „a világ rendben van”, persze azoknak, akik „Vele diskurzust folytatnak”.

Válaszol-e nekik egyáltalán? Mert ha az Atya szándéka az volt, hogy a Fiú áldozatával megváltsa a bűnös, a szenvedő világot, akkor mi szükség volt Júdásra? A Júdás áldozatára? Az árulásra? A szégyenre? A kétségbeesésre? Az öngyilkosságra? Az, aki mindent megtilthat másoknak, és megengedhet Magának, ezt is megteheti? Hogy eszköznek használja, instrumentalizálja a saját képére és hasonlatosságára alkotott teremtményeit? És ha az egyházak úgy járnak el az eretnekeikkel, mint a jeruzsálemi főpapok (meg az utódaik Spinozával), márpedig az egyházak története bizony ezt példázza, akkor miért kell egy egész népet, kisdedtől aggastyánig büntetni az idők végezetéig? Bűnbakká, áldozattá tenni? Tolsztojjal kérdezem, és ő aztán igaz keresztény volt, hát olyan ez a világ, mint amelyiket megváltottak?

Telt, múlt az idő, és meghozta, amit már nem is reméltem, amíg szülőföldem határai között, mint valami börtönbe zártan éltem: végre utazhattam. Ahol Kálvin nyomait kerestem, ott talákoztam a Korán Józsefével. Igen, éppen Genfben, egy szép és tudós egyiptomi asszony jóvoltából. Az a tizenhatodik századi arab kézirat, amelyet felfedezett és okadatolva franciául kiadott, valóságos kincs a tudomány számára. Folklorizált, némi-képp kicifrázott, az *Ezeregy éjszakára* emlékeztető fantáziával megmódolt szöveg: hőse valójában nem szó szerint azonos a Korán tizenkettedik szurátájában szereplő Jusuffal sem, még kevésbé a Genézisből vagy az eredeti zsidó forrásból ismert József szűkszavú históriájával. De bizonyos könyvek

sorsát olykor még a szent szövegekkel foglalkozó személyek sem kerülhetik el. Az előkelő kairói polgárcsalád lánya szabadságra és tudásra vágyott. Európában vélte megtalálni. Keresztény emberhez ment feleségül, hitet cserélt, két fiút szült, közben tanult, és összehasonlító művelődéstörténetet tanított a genfi egyetemen. Kutatói munkájának eredménye az említett gyönyörű könyv, amelyet a kezemben tartok – tőle kaptam. De ő már lemondott a kutatásról. Egyetemi katedrájáról is. Fordítónak szegődött az ENSZ-hez. A genfi püspök ugyanis helytelenítette, hogy a tekintélyes ügyvédnek, az egyház jogtanácsosának a neje pogány szövegekkel, mint azonos értékűekkel együtt elemezze, és azokkal összevetve tegye közzé a Teremtés Könyvének 37. és 50. fejezetét. „Fontosabb a férjem és a fiaim jövője, mint az én karrierem.” Továbbadandó emlékem lett az is, ahogyan történetét, önérzetes alázattal, elmesélte nekem ezt egy asszony, aki szabadságot és tudást keresett Svájcban.

Nem tudom, sajnáljam a megalkuvó tudóst, vagy tiszteljem benne az önfeláldozó családanyát. Lemondott arról az emberi jogáról a szabadsághoz, amelyért fiatalon megküzdött, amelyért szembeszállt örökölt kultúrája tabuival, hogy aztán más tabuknak rendelje alá az életét. A felvilágosult Európában.

És az én döntéseim? Lázadások voltak. De ez külön történet.